

Luciv N.H. Directions of the economic adjusting of the use and reservation of natural resources are in the conditions of change of environment

In the article the questions of the ecologization of national economic mechanisms are reviewed for the decision of problems of degradation of the natural systems. In the process of improving of the national policy in the sphere of regulation of recreational nature management it is suggested to apply economic instruments which are taking into account the possibilities of achievement of ecological-economic and public effect. The instruments that directed on the internationalization of ecological charges and priority implementation of stimulant function of maintenance and protection of natural potential are defined.

Keywords: environment, natural recreational resources, recreational nature management, economic regulation, instruments of the economic stimulation, assessment of the ecological-economic of the efficiency nature management.

УДК 504

Аспір. О.В. Мартинюк¹ – НУ водного господарства та природокористування, м. Рівне

АНАЛІЗ ЗАРУБІЖНОГО ТА НАЦІОНАЛЬНОГО ДОСВІДУ У СФЕРІ МІСЦЕВОГО ЕКОЛОГІЧНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ

Досліджено особливості як іноземного, так і вітчизняного екологічного законодавства. Визначено відмінності в основних задекларованих положеннях та розроблено рекомендації для покращення екологічної законодавчої бази України. Встановлено, що ідеальна модель законодавства про екологічний менеджмент повинна складатися з закону, який установлює загальні положення про екологічний менеджмент, а також уніфікованої системи природно-ресурсного законодавства, законодавства про екологічно небезпечну діяльність і про управління в галузі екології.

Ключові слова: конституційні принципи охорони навколишнього природного середовища, правова діяльність міжнародного співтовариства, охорона навколишнього середовища, екосистема, екологічна політика, модель екологічного регулювання, система правління навколишнім середовищем.

Необхідність розроблення системи управління навколишнім середовищем, як більш прогресивної моделі розвитку, виникла через з недосконалість управління природокористування, яке не забезпечує узгодження економічних і природоохоронних цілей у масштабах держави. За кордоном уже зроблено спроби реалізації засад екологічного менеджменту в господарській діяльності. При цьому систему управління навколишнім середовищем (СУНС) розглядають як дієвий важіль регулювання рівня антропогенного навантаження на природне середовище, коли головними чинниками є відповідальність і партнерство усіх зацікавлених сторін.

Дослідження і розроблення з формування теоретико-методологічних та організаційно-економічних основ екологічного менеджменту, напрямів його практичного застосування здійснили такі вітчизняні вчені, як О.Ф. Балацький, О.О. Веклич, Т.П. Галушкіна, Л.С. Гринів, Б.М. Данилишин, С.І. Дорогунцов, О.Л. Кашенко, Л.Ф. Кожушко, В. Лук'янихін, Л.Г. Мельник, В.М. Навроцький, А.А. Садеков, Ю.М. Саталкін, В.М. Трегобчук, С.К. Харічков, О.М. Царенко, В.Я. Шевчук, та ін. Завдяки працям цих учених проаналі-

¹ Наук. керівник: проф. Т.П. Галушкіна, д-р екон. наук – Інститут проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України, м. Одеса

зовано особливості взаємозв'язків між природою, суспільством і економікою, які підтверджують тісну взаємозалежність між природними та економічними чинниками і розвитком суспільства.

Метою є необхідність дослідження іноземного досвіду у сфері управління навколишнім середовищем, задля формування низку рекомендацій стосовно вдосконалення вітчизняного екологічного законодавства.

Уся правова діяльність міжнародного співтовариства у сфері охорони навколишнього середовища на сучасному етапі здійснюється у межах Програми ООН з навколишнього середовища (ЮНЕП). Цю програму було ухвалено в грудні 1972 р. на 27 сесії Генеральної асамблеї ООН. Відповідно до цієї Програми, під егідою ООН засновано Раду керуючих Програмою, Фонд навколишнього середовища, Раду з координації природоохоронної діяльності організацій ООН. Програма включає розділи: "Населені пункти і життєве середовище", "Здоров'я людини і чистота навколишнього середовища", "Сухопутні екосистеми й управління ними", "Навколишнє середовище і його розвиток", "Океани", "Міжнародне природоохоронне право", "Енергія", "Стихійні лиха", "Підготовка кадрів у сфері охорони навколишнього середовища". Для розвитку цієї Програми дотепер ухвалено безліч міжнародних актів, серед яких понад 200 багатосторонніх.

Проте варто зауважити, що згадані документи не є, у повному розумінні слова, юридичними. Вони мають рекомендаційний характер, але істотно впливають на прогресивний розвиток міжнародного права в галузі охорони навколишнього середовища і можуть бути включені до загального обсягу правового матеріалу в цій сфері як так зване "м'яке право" (квазінормативне) [2, с. 286]. Поряд із цими документами до глобальних (універсальних) варто віднести:

- Конвенцію ЮНЕСКО про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини 1972 р.;
- Конвенцію про міжнародну торгівлю видами дикої фауни і флори, що знаходяться під загрозою зникнення 1973 р.;
- Конвенцію про заборону шкідливого або будь-якого іншого ворожого використання засобів впливу на природне середовище 1977 р.;
- Боннську конвенцію про охорону видів мігруючих диких тварин 1979 р.;
- Конвенцію ООН з морського права 1982 р.;
- Віденську конвенцію про охорону озонового шару 1985 р.;
- Базельську конвенцію про контроль за транскордонним перевезенням небезпечних відходів і їх видаленням 1989 р.

Завдяки зусиллям ЮНЕП було розроблено програми узгоджених заходів держав і всього міжнародного співтовариства (тобто окремих урядів і систем ООН) щодо збереження екологічної рівноваги, раціонального використання природних ресурсів.

Екологічна політика сучасності створюється на базі загальних історичних закономірностей взаємодії природи й суспільства з погляду сучасних досягнень соціальних, природних і інших галузей наукового знання, що дає змогу дійти висновку про наявність деяких загальних обмежень, іманентно властивих екологічній політиці будь-якої держави. Дійсно, для екологічної

політики необхідний певний конгломерат підсистем права, управління і, звичайно, освіти. Але при цьому потрібно звернути увагу і на певні особливості, пов'язані як з історією, культурою, традиціями кожного регіону, кожної країни, так і з наявним рівнем і мірою "соціалізації природи". Не буде перебільшенням сказати, що за всіх спроб уніфікації і класифікації все-таки відмінностей у підходах до збереження екологічної рівноваги в окремих країнах більше, ніж загального. Наприклад, навіть в однотипних системах англосакського права й управління такі відмінності проявляються досить істотно [1, с. 326].

Американська модель екологічного регулювання базується на основному законодавчому акті – Законі про національну політику у сфері навколишнього середовища, у якому найважливіше місце посідає екологічна експертиза господарських проектів. Але головне, звичайно, полягає в тому, що американському підходові характерне сходження від загального до приватного, тобто від загальної ідеї апробації всіх промислових і господарських об'єктів щодо їхнього впливу на екологічну рівновагу до приватних питань збереження якості окремих природних об'єктів.

Великобританський "підхід" має вагомі відмінності від американського. Англійці висунули на початку 70-х років ідею проекту закону про охорону довкілля, приблизно аналогічного за змістом американському. Але цю ідею не підтримали у парламенті. Тому на початку 1974 р. було запропоновано інший проект – "Про контроль забруднень довкілля", який і було затверджено 31 липня 1974 р. Так запанувала концепція "попередження забруднення", яка найоптимальнішою мірою відповідає уявленням англійської науки про охорону довкілля. Зміст великобританського "основного" екологічного закону орієнтований на регулювання рівнів антропогенної дії на стан окремих природних об'єктів і екологічної рівноваги загалом.

Серед найважливіших конституційних принципів охорони навколишнього природного середовища є такі:

1. Закріплення у конституціях зарубіжних країн самостійної функції держави з охорони природи, раціонального використання природних ресурсів, охорони довкілля (ст. 15 конституції Німеччини, ст. 31 конституції Болгарії й ін.).
2. Закріплення права виняткової державної власності на природні об'єкти і ресурси. Варто враховувати, що за різної міри, рівні усупільнення природних об'єктів характер власності на ці об'єкти має приватний характер (ст. 8 конституції Угорщини, ст. 12 конституції Румунії тощо).
3. Принцип плановості в розвитку народного господарства і природокористування, до яких належать: народногосподарське планування, облік потреб у сировині та ресурсах, їхній плановий розподіл, раціональне використання і ін. (ст. 7 конституції Угорщини, ст. 193 конституції Югославії тощо).
4. Формулювання прав і обов'язків юридичних і фізичних осіб з охорони природного довкілля. Причому важливо, що праву громадян на мешкання у сприятливому довкіллі кореспондує конституційний обов'язок з

охорони природи (ст. 87 і ст. 192 конституції Югославії, ст. 34 конституції Німеччини тощо).

5. Закріплення ролі громадських організацій і рухів у захисті природи (ст. 29 конституції Німеччини, ст. 27 конституції Румунії і ін.).

У законах європейських країн охорону довкілля розглядають як складову частину соціально-економічної політики в цих країнах, проте пріоритет в охороні окремих природних об'єктів різний: якщо в Німеччині, Швейцарії, та ін. – це формування і належний стан ландшафту і тільки тоді використання і охорона земель, лісів, вод тощо, то в Румунії, Болгарії, Угорщині – передусім це охорона повітря, вод, інших природних ресурсів. У законі Німеччини донедавна не було норм про відповідальність за його порушення, а закон Румунії встановлює кримінальну й адміністративну відповідальність за низку екологічних правопорушень.

Інші додаткові заходи охорони – це зниження податкових ставок або представлення пільгових державних субсидій підприємствам, які вживають активні заходи з переобладнання опалювальних систем або з капітального будівництва для обмеження шкідливої дії диму і газу; примусове відчуження землі або виселення мешканців з районів, де сильно забруднене повітря. Передбачено зміну планів розвитку населених пунктів (будівництво ширших вулиць з урахуванням напрямку постійних вітрів, виділення спеціальних транспортних артерій для вантажних машин тощо), заохочено вдосконалення автомобільних двигунів з метою зменшення вихлопу шкідливих газів; заборонено використання певних видів палива в екологічно небезпечних районах і ін. У додатку до закону зазначено перелік і концентрації забруднювальних речовин, на підставі яких підприємства повинні сплачувати "екологічні штрафи" [3, с. 178].

Система екоменеджменту в Україні визначається, формується і регламентується Законом України "Про охорону навколишньої природного середовища", якого ухвалено ще у 1991 р. Сьогодні до нього вже зроблено виправлення, що передані уряду України. Ці виправлення враховують законодавче закріплення екологічного аудиту. Відповідно до цього Закону, з метою державного управління в галузі охорони навколишньої природного середовища необхідним є реалізація екологічного законодавства, контроль за дотриманням вимог екологічної безпеки, забезпеченням уживання ефективних і комплексних заходів щодо охорони навколишньої природного середовища, раціонального використання природних ресурсів, досягнення узгодженості між діями державних природоохоронних органів і громадськістю в галузі охорони довкілля [2, с. 215].

Одразу варто зазначити, що в Україні правові аспекти екологічного менеджменту практично не досліджені. Вагомою вадою правового регулювання є розпорошеність правових приписів щодо здійснення екологічного менеджменту в численних актах екологічного законодавства: у Земельному, Водному, Лісовому кодексах, Гірничому законі України від 6.10.99 р., Законах України "Про власність" від 7.02.91 р., "Про підприємства в Україні" від 27.03.91 р., "Про охорону навколишнього природного середовища" від

25.06.91 р., "Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення" від 24.02.94 р., "Про транспорт" від 10.11.94 р., "Про використання ядерної енергії та радіаційну безпеку" від 8.02.95 р., "Про відходи" від 5.03.98 р. "Про об'єкти підвищеної небезпеки" від 18.01.2001 р., "Про охорону атмосферного повітря" у редакції від 21.06.2001 р. тощо. Кожен із зазначених законів визначає окремі аспекти екологічного менеджменту підприємства або порядок застосування окремих заходів екологічного менеджменту (статистична екологічна звітність, екологічний облік, інформування, оцінювання екологічного впливу тощо). Такий стан справ призводить до неефективності екологічного законодавства України в частині здійснення екологічного менеджменту як підприємств, так і територій.

Зокрема, загальний еколого-правовий статус підприємств, як суб'єктів екологічно небезпечної діяльності та джерел екологічної небезпеки водночас, визначено Законами України "Про охорону навколишнього природного середовища" і "Про підприємства в Україні". Так, ст. 5 і ч. 1 ст. 11 Закону "Про підприємства в Україні" визначає право підприємств на спеціальне використання природних ресурсів для здійснення своєї діяльності. Частина 2 ст. 11 цього Закону визначає обов'язок підприємств вживати природоохоронних заходів щодо мінімізації негативного впливу на довкілля. Стаття 21 визначає правосуб'єктність підприємства щодо запобігання виникненню надзвичайних екологічних ситуацій. Статті 20, 32, 33 цього ж Закону визначають засади взаємодії підприємства з державними органами.

Своєю чергою, правові приписи, що визначають еколого-правовий статус під час використання природних ресурсів, містяться у Законі "Про охорону навколишнього природного середовища" (ст. 38, 39), а також у природно-ресурсному законодавстві: Земельному, Водному, Лісовому кодексах, Кодексі України про надра, Законах "Про тваринний світ" від 13 грудня 2001 р., "Про рослинний світ" від 9 квітня 1999 р., "Про охорону атмосферного повітря" у редакції від 21 червня 2001 р., "Про радіочастотний ресурс України" від 1 червня 2000 р. тощо. Зазначені законодавчі акти визначають не тільки права на використання природних ресурсів, але й порядок оформлення цих прав, встановлюють механізм їхньої реалізації.

Нарешті, щодо взаємодії з державними органами чинні такі законодавчі акти: Закони "Про охорону навколишнього природного середовища", "Про екологічну експертизу" від 9 лютого 1995 р., "Про ліцензування певних видів господарської діяльності" від 1 червня 2000 р., "Про підтвердження відповідності" від 17 травня 2001 р. та ін. Окрім цього, взаємодія з державними органами регулюється також державними стандартами України, наприклад: ДСТ 17.0.0.04-90 Охорона природи, Екологічний паспорт промислового підприємства. Основні положення, ДСТУ 3911-99 Охорона природи, Поводження з відходами, Виявлення відходів і подання інформаційних даних про відходи, Загальні вимоги тощо.

Таким у загальних рисах є чинне законодавство України, яке регулює засади екологічного менеджменту. Вагомою проблемою ефективності законодавства про екологічний менеджмент є його розрізненість за великою кіль-

кістю нормативно-правових актів. Навіть фахівцям важко дослідити всю сукупність приписів щодо здійснення екологічно небезпечної діяльності, не кажучи вже про керівників окремих підприємств.

Найкращим способом удосконалення законодавства про екологічний менеджмент в Україні, на наш погляд, буде ухвалення закону "Про екологічний менеджмент", який встановив би загальні вимоги до екологічного менеджменту підприємств (як системного, так і несистемного характеру). Водночас варто привести до єдиної системи й екологічне законодавство України, яке регулює порядок використання підприємствами природних ресурсів, поводження з джерелами екологічної небезпеки та взаємодію з державними екологічними органами.

Ідеальна модель законодавства про екологічний менеджмент повинна складатися з закону, який установлює загальні положення про екологічний менеджмент, а також уніфікованої системи природно-ресурсного законодавства, законодавства про екологічно небезпечну діяльність і про управління в галузі екології. Добре опрацьований кожний елемент цієї системи дасть змогу забезпечити її ефективність.

Література

1. **Екологічне право України** / за ред. В.К. Попова, А.П. Гетьмана. – Х., 2001. – 480 с.
2. **Андрейцев В.І.** Право екологічної безпеки : навч. та наук.-практ. посібник. – К. : Вид-во "Либідь", 2002. – 332 с.
3. **Кашенко О.Л.** Фінанси природокористування. – Суми, 2000. – 317 с.
4. **Сєров Г.П.** Екологічний аудит. Концептуальні й організаційно-правові основи. – М. : Изд-во "Наука", 2000. – 768 с.
5. **Національна програма** екологічного оздоровлення басейну Дніпра та поліпшення якості питної води, затверджена постановою Верховної Ради України від 27.02.97 р., № 123/97-ВР.
6. **ДСТУ ІСО 14001-97** Системи управління навколишнім середовищем. Склад та опис елементів і настанови щодо їх застосування. – К. : Держстандарт, 1998.
7. **Про внесення змін і доповнень до деяких законодавчих актів України з питань по охороні навколишнього природного середовища:** Закон України. Прийнятий 06.03.1996 р. // Голос України. – 1996-9 квітня.
8. **Про внесення змін і доповнень до Закону України "Про плату за землю":** Закон України, прийнятий 19.09.1996 р. // Голос України. – 1996. – 17 жовтня.
9. **Про екологічну експертизу:** Закон України // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 8.
10. **Про надра:** Кодекс України // Відомості Верховної Ради України, 1994. – № 36.
11. **Про охорону** атмосферного повітря: Закон України // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 50.
12. **Про охорону** здоров'я. Основи законодавства України // Голос України. – 1992. – 15 грудня.
13. **Про охорону** навколишнього природного середовища: Закон України // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 41.
14. **Про природно-заповідний фонд:** Закон України // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 34.
15. **Про правовий** режим території, що зазнала радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи: Закон України // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 21. – 1992. – № 13.
16. **Про тваринний світ:** Закон України // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 18.

Мартынюк О.В. Анализ зарубежного и национального опыта в сфере местного экологического менеджмента

Исследованы особенности как зарубежного, так и отечественного экологического законодательства. Определены отличия в основных задекларированных положениях и разработаны рекомендации для улучшения экологической законодательной базы Украины. Установлено, что идеальная модель законодательства об экологическом менеджменте должна состоять из закона, который устанавливает общие положения об экологическом менеджменте, а также унифицированной системы, естественно ресурсного законодательства, законодательства об экологически опасной деятельности и об управлении в отрасли экологии.

Ключевые слова: конституционные принципы охраны окружающей природной среды, правовая деятельность международного сотрудничества, охрана окружающей среды, экосистема, экологическая политика, модель экологической регуляции, система правления окружающей средой.

Martyniuk O.V. Analysis of foreign and national experience in the field of local environmental management

In the article we investigate the main features of ecological law, both in our country and abroad. We certain differences in the substantive declared provisions and form recommendations for the improvement of ecological legislative base of Ukraine. It is set that the ideal model of legislation about an ecological management must consist of law which sets generals about an ecological management, and also compatible system, naturally resource legislations, legislations about ecologically dangerous activity and about a management in industry of ecology.

Keywords: constitutional principles of environmental protection, law of the international community, environment, ecosystem, ecological policy, a model of environmental regulation and governance environment.

УДК 502.1 *Доц. О.Л. Мельниченко, канд. с.-г. наук – НУ кораблебудування ім. адмірала Макарова; доц. Г.Г. Трохименко, канд. біол. наук – Миколаївський державний університет*

АНАЛІЗ НАСЛІДКІВ ЗМІН КЛІМАТУ ТА ЇХНЬОГО ВПЛИВУ НА ФЛОРУ УКРАЇНИ НА ПРИКЛАДІ МИКОЛАЇВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Проаналізовано проблеми зміни клімату в Україні та реакцію флори на ці процеси. Запропоновано заходи, спрямовані на мінімізацію негативного впливу глобального потепління в Україні.

Ключові слова: клімат, флора, глобальне потепління, опустелювання, інвазивні види.

Зміни клімату є важливим чинником формування якісного і кількісного складу рослинності. В Україні клімат щороку стає дедалі посушливішим. Саме тому на півдні нашої держави з'являтимуться пустелі й потім поступово пересуватимуться на північ. Підвищення температури в Україні триватиме, при цьому збільшуватимуться різкі зміни температур від дуже високих до низьких. Внаслідок кліматичних змін флора та фауна будуть переміщатися в бік полюсів. Прикладом цього може бути факт розширення ареалу близько 500 видів рослин з півдня на північ і лише два-три види – з півночі на південь.

Клімат південних та східних областей набуватиме ознак напівпустелі (зараз це – степи), водночас, як північні області набуватимуть ознак степу (за-